

KUR'AN I HADIS O VLASTI I VLADARIMA

Mr.sc. Fikret ef. Pašanović

ISLAM KAO VJERA VODI RAČUNA I O DUHOVNOM I o materijalnom, o ovom i budućem svijetu, o duši i tijelu, o pojedincu i zajednici, zagovarajući srednji put, ravnotežu i mjeru.¹ Zajednica i društvo su posebno naglašeni. Neke vjerske dužnosti se mogu vršiti isključivo zajednički, u džematu, a za druge je takav način obavljanja daleko nagrađeniji od samostalnog. Stoga nije čudo da glavni izvori islama, Kur'an i Hadis, puno pažnje posvećuju govoru o osobinama imama, predvodnika, emira, zapovjednika, i drugih koji upravljaju javnim poslovima. Ti sadržaji su, uz druge izvore, poslužili i kao osnova za nastanak različitih žanrova djela o uređenju države u islamskoj literaturi u svim vremenima i na svim prostorima.²

1 Ovaj rad se donekle zasniva na drugom poglavlju (Djela o uređenju države i savjeti vladarima), odnosno njegovom odjeljku 2.1 (Kur'ansko-hadiski temelji diskursa, str. 15-21) iz autorove knjige *Bošnjak savjetuje sultana: Muhammed Prozorac i djelo Islamski način postizanja poretka*, Arka press, Sarajevo, 2012. Knjiga je, inače, autorov neznatno izmijenjen magistarski rad odbranjen na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu.

2 O ovim djelima vidjeti, pored navedene autorove knjige, npr. Ira Lapidus, *A History of Islamic Societies*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002., 3. reprint, 2006.; نع رداصل السداس اليجيتارتس الال ريرقتال؛ مديدقلا نيب قئعشال قسايال بتك يف قءارق ، قئمالسال نايبال قءلجم او preuzeto sa <http://www.albayan-magazine.com>, link aktivan 22. 12. 2010.; Antony Black, *The history of Isla-*

Kur'an je za muslimane Božja objava, „Knjiga u koju nema sumnje.“³ U 114 poglavlja-sura i nešto preko 6000 stavaka-ajeta, Kur'an sadržava upute za cjelokupan ljudski život. Samo mali broj ajeta, njih oko 400, sadržava pravne propise, dok ogromna većina tretira pitanja morala i međuljudskih odnosa. Kur'an sadrži i brojne reference koje se odnose na prethodne Božje poslanike i njihove narode, kao i opise Sudnjeg dana i onoga što potom slijedi. Kur'an izričito ne nalaže prihvatanje određenog modela vlasti, niti način njenog izbora ili imenovanja, ali ponajprije kroz povijesne primjere, pozitivne i negativne, govori o moralnom liku onoga ko rukovodi ljudima.

1. OPĆI PRINCIPI

Kur'anska učenja i Poslanikovo praktično djelovanje u skladu sa njima uspostavili su jasno diferencirane principe političke vlasti.⁴ Ishodišni je kur'ansko učenje o čovjeku kao Božijem zastupniku ili namjesniku, *halifi* (ḥalifa, خليفة), izraženo u više navrata na različite načine, posebno u okviru kur'anskog kazivanja o stvaranju prvog čovjeka: „A kada Gospodar tvoj reče melekima: „Ja ću na Zemlji namjesnika

mic political thought: from the Prophet to the present, Routledge, New York, 2001.; Ahmet Alibašić, „Imam El-Gazali savjetuje vlasti,“ <http://www.bosanskialim.com/rubrike/tekstovi/000038R011.html>, link aktivan 3.1.2011.; Kenan Inan, “Remembering the Good Old Days: the Ottoman Nasihatname [Advice Letters] Literature of the 17th Century” (preuzeto sa <http://www.clioehres.net/books4/1/07.pdf>), A. Gemes, F. Peyrou, I. Xydopoulos, (eds.), *Institutional Change and Stability. Conflicts, Transitions and Social Values*, Edizioni Plus, Pisa University, 2009.

3 Al-Baqara, 1. Navodi iz Kur'ana dati su u prijevodu Besima Korkuta.

4 O tim principima vidjeti, npr., M. M. Sharif, *Historija islamske filozofije*, II, August Cesarec, Zagreb, 1988., str. 70. i dalje.

*postaviti!*⁵ Odatle je i titula prvih muslimanskih vladara koji su naslijedili Božijeg poslanika bila halifa, u značenju njegovog nasljednika.

Nadalje, Kur'an neprestano skreće pažnju da Allahu pripada vlast nad svime: „Zar ti ne znaš da je Allahova vlast i na nebesima i na Zemlji...“⁶ Djelimična obojsvjetska vlast je Njegov dar onome kome to On hoće: „Reci: „O Allahu, koji svu vlast imaš, Ti vlast onome kome hoćeš daješ, a oduzimaš je od onoga od koga hoćeš; Ti onoga koga hoćeš uzvisuješ, a onoga koga hoćeš unizuješ; u Tvojjoj ruci je svako dobro, Ti, uistinu, sve možeš!“⁷

Ono na čemu Kur'an posebno insistira jeste obaveza izbora onoga ko zaslužuje da mu se ukaže povjerenje, pri čemu je pravednost najvažniji kriterij: „Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate i kada ljudima sudite da pravično sudite. Uistinu je divan Allahov savjet! – A Allah doista sve čuje i vidi.“⁸ Jedan od općih principa koji se odnose na vlast jeste i da se bude lojalno izabranom vladaru: „O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim...“⁹

Kur'an snažno zagovara i potrebu konsultovanja, nakon kojeg onaj ko je odgovoran, pouzdajući se u Allaha, donosi odluku i preuzima odgovornost za nju: „Zato im praštaj i moli da im bude oprosteno i dogovaraj se s njima. A kada se odlučiš, onda se

5 Al-Baqara, 30. Svi kur'anski navodi su dati u prijevodu Besima Korkuta.

6 Al-Baqara, 107. U pronalaženju kur'anskih ajeta služili smo se programom رادى ال اناى رفا ل اام انارب 1.8.0

7 Ālu 'Imrān, 26.

8 An-Nisā', 58.

9 An-Nisā', 59.

■ AHMED-PAŠINA DŽAMIJA (BIJELA) U GRAČANICI (SNIMAK IZ 20-TIH GODINA PROŠLOG STOLJEĆA)

*pouzdam u Allaha, jer Allah zaista voli one koji se uzdaju u Njega.*¹⁰

2. NEKI PRIMJERI VLADARA U KUR'ANU

Kur'an o vlasti više govori kroz primjere pojedinih pravednih vladara iz prošlosti, ali i onih koji su primjer kakav ne treba biti vladar, niti vjernik općenito. Arhetip nasilnog vladara-zulumčara je svakako faraon iz vremena Musa-a a.s..

¹⁰ Ali 'Imrān, 159.

O njemu Kur'an govori na mnogim mjestima, što je i inače osobenost kur'anskog stila kazivanja. Naime, Kur'an ne rezervira posebna poglavlja za određene teme, već ih kazuje isprepletene sa drugima, stalno izmjenjujući govor o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti svijeta, obraćanja pojedincima i zajednicama, vjernicima i nevjernicima, prikaze Sudnjeg dana i kazivanja o predašnjim narodima, tražeći tako od čitaoca da mu posveti posvemašnju pažnju i da mu pristupa kao jedinstvenom tekstu, ne ostavljajući mnogo mogućnosti da se

izdvoje dijelovi, a zanemare drugi. Govor o faraonu je jedan od sadržaja kojima su posvećeni duži pasaži. Kada ih integralno sagledamo, dobijamo sliku o faraonu kao tiraninu koji za sebe svojata božanski status, tlači svoje podanike, posebno jevrejski narod, vrši genocid...Njemu sličan vladar, o kojem Kur'an govori daleko manje, jeste Nimrud, babilonski vladar u vrijeme Ibrahima a.s.

3. SULEJMAN A.S. I KRALJICA OD SABE

Posebno poučno je kur'ansko kazivanje o Božijem poslaniku i moćnom vladaru Sulejmanu a.s. i njegovoj savremenici, kraljici od Sabe. Kur'an ne spominje njeno ime, ali je ona u tradiciji poznata pod imenom Belkis(a). O samom Sulejmanu a.s. se govori na više mjesta u Kur'anu, a kazivanje čiji su protagonisti ovo dvoje vladara navedeno je u poglavlju An-Naml (Mravi), od 15-44. ajeta. Sulejmanu a.s., koji je uz svu moć koju je posjedovao znao i jezik mrava i ptica, njegov glasnik, ptičica pupavac, donosi vijest o kraljici od Sabe, kojoj je dato izobilje, ali ona slijedi krivu vjeru i klanja se Suncu. On joj šalje pismo, pozivajući je da mu se pokori, što ona na kraju, uvjerena u njegovu superiornost, i čini. Kazivanje bi svakako trebalo integralno pročitati, ali ovdje izdvajamo nekoliko momenata koji svjedoče o državničkoj mudrosti kraljice od Sabe. Pismo koje dobija od Sulejmana a.s. prima sa uvažavanjem i poštovanjem i konsultira se sa svojim velikašima šta činiti: "O velikaši", - reče ona - "meni je dostavljeno jedno poštovanje vrijedno pismo, od Sulejmana je i glasi: 'U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog! Ne pravite se većim od mene i dođite da mi se

pokorite!" "O velikaši" - reče ona - "savjetujte mi šta treba da u ovom uradim, ja bez vas neću ništa da odlučim!" Oni, suočeni sa težinom problema, priznaju svoju nekompetentnost za njegovo rješavanje, pa to prepuštaju njoj, a ona, državnički pronicljivo, svojim riječima sažima uvijek, pa i danas važeće pravilo i zakonitost o dešavanjima i društvenim promjenama prilikom promjene vlasti: "Kad carevi osvoje neki grad" - reče ona - "oni ga razore, a ugledne stanovnike njegove učine poniženim; eto, tako oni rade." Stoga pokušava tehnikom također sveprisutnom preduprijediti kobne posljedice - šalje određeni dar, rekli bismo pokušava podmititi i korumpirati Sulejmana a.s., a on, kao Božji poslanik i vladar koji posjeduje neizmjerena blaga, odolijeva, upućuje vojnu prijetnju i različitim fascinirajućim postupcima postiže da mu se kraljica od Sabe potčini.

Kur'an govori i o Jusufu a.s. i njegovoj umješnosti rukovođenja u teškoj ekonomskoj situaciji i vršenju dužnosti za koju je sam, kao kompetentan, a nakon što je položio ispit iz moralnosti i neporočnosti, tražio da na nju bude postavljen: „Postavi me: - reče - "da vodim brigu o stovarištima u zemlji, ja sam zaista čuvaran i znan."¹¹

Naravno, Kur'an i kroz kazivanja o drugim Božjim poslanicima, npr. Davudu, Musau i Harunu a.s., i drugim ličnostima, poput Zul-Karnejna, Taluta i drugih daje mnoštvo detalja koji se uklapaju u tkanje lika vladara i predvodnika i njegovih osobina.

¹¹ Jusuf, 55.

4. HADIS O VLASTI I VLADARIMA

Hadis je drugi izvor islama. Riječ „hadis“ doslovno znači govor, a u islamskoj terminologiji označava govor Božjeg poslanika Muhammeda a.s. i govor njegovih ashaba-drugova o njemu, njegovim postupcima, osobinama, izgledu itd. Radi se o ogromnom korpusu, mnoštvu zbirki, prenosilaca i sadržaja, tako da je bio nužan nastanak mnoštva naučnih disciplina koje se bave Hadisom, njegovim prenošenjem, tumačenjem i ocjenom autentičnosti. Treba imati na umu da je Muhammed a.s. nekada govorio kao Božji poslanik, nekada kao državnik, obični čovjek, u različitim okolnostima, obraćajući se različitim osobama... Za ukupnu Poslanikovu praksu, tradiciju i naslijeđe koristi se i termin Sunnet.

Hadiske zbirke su od samih početaka imale poglavlja koja su sadržavala predaje koje se odnose na rukovođenje i suđenje i srodne teme, tako da su ne samo u sadržajnom, već i u formalnom smislu bile preteča djela iz oblasti uređenja države i savjeta vladarima. Neke zbirke su kod nas djelimično ili u potpunosti prevedene, tako da se i naš prosječan čitalac u to može osvjedočiti. Tako, naprimjer, druga po značaju zbirka hadisa, Muslimov *Sahih*, sadrži poglavlje pod naslovom „Vodstvo i hilafet“,¹² a nedavno objavljena *Enciklopedija hadisa* poglavlje „O hilafetu i rukovođenju.“¹³ Letimičnim pogledom na podnaslove ovih poglavlja vidimo da se ona bave pitanjem halife i njegovog imenovanja, davanjem

prisege, nežuđenjem za funkcijama, pravdošću, lojalnošću izabranom predvodniku i njenim granicama i sl...

Ni hadis ne nudi određen model vlasti, niti isključiv način njenog izbora. Neki hadisi, doduše, naglašavaju da halifa treba biti iz plemena Kurejš, što je svakako bilo historijski uvjetovano činjenicom da je pleme Kurejš bilo dominantno u svakom pogledu, ali mnoštvo drugih insistira na kvalitetima i kompetencijama, neovisno od porijekla. Sama činjenica da Muhammed a.s. nije odredio ko će ga naslijediti na funkciji vođe zajednice muslimana, niti na koji način će se izvršiti izbor nasljednika ponajbolje govori da islam ne robuje formalnim kriterijima, već insistira na onim suštinskim. Ovdje ćemo navesti neke od brojnih hadisa koji govore o rukovođenju i onima koji rukovode.¹⁴

5. VLAST JE ODGOVORNOST

Islam je vjera odgovornosti, pri čemu je svako odgovoran u svome domenu. U tom smislu, Muhammed a.s. u dužem hadisu, nabrajajući različite domene i nivoe odgovornosti veli: „*Svi ste vi čuvari (doslovno pastiri) i svi ste odgovorni za one koje čuvate...onaj ko je emir (zapovjednik,*

14 Hadisi koje navodimo nisu preuzeti neposredno iz zbirki u kojima su navedeni, već su preuzeti nakon pretrage posredstvom jednog od dvaju kompjuterskih programa koji objedinjuju mnoštvo hadiskih zbirki. Radi se o *يوناثل رادصل ال - فيرشال يوبنلال شي دحل الة عوصوم* programu preuzetom sa www.islamspirit.com i *عامجال* koji se može preuzeti sa <http://www.sonnaonline.com>. Verzije hadisa se razlikuju u različitim zbirkama. Svakako da postoji vjerovatnoća da navedene hadise bilježe i autori drugih zbirki. Ovdje ne navodimo ni stepen autentičnosti pojedinih hadisa, ali smo nastojali da ne navodimo one čija je autentičnost upitna. Prijevod svih hadisa sa arapskog jezika je izvršio autor članka. Mnogi hadisi sa ovom tematikom se mogu naći u zbirkama objavljenim na našem jeziku, posebno u dvjema prethodno spomenutima.

12 *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod sa arapskog Muhamed Mrahorović i ostali, El-Kalem, Sarajevo, 2004, str. 547-566.

13 *Enciklopedija hadisa*, priredio Muhammed Er-Rudani, s arapskog Fikret Pašanović i ostali, Libris, Sarajevo, 2011., VI, str. 339-408.

u nekim verzijama imam, vođa, predvodnik) nad ljudima je čuvar i odgovoran je za one koje čuva...¹⁵ Stoga Poslanik pojediniim svojim drugovima-ashabima, za koje je cijenio da zbog nečega nisu dorasli funkciji, savjetuje da je ne traže i ne žude za njom. Upozoravajući ga da, ako želi rukovoditi, mora biti jak u svakom pogledu, Božji poslanik veli Ebu Zerru: „O Ebu Zerre, ti si slab, a to je emanet, a na Sudnjem danu poniženje i kajanje, izuzev za onoga ko ga prihvati sa svim obavezama i izvrši ih.“¹⁶ Abdurrahmanu ibn Semuretu veli: „O Abdurrahman, ne traži zapovjedničku ulogu, jer ako ti bude data na traženje, bit ćeš prepušten sam sebi, a ako ti bude data bez tvog traženja, bit će ti pružena pomoć.“¹⁷ Ashabu, po imenu Mikdad, Poslanik veli: „Uspio si ako umreš a (za života) ne budeš zapovjednik, niti (njegov) pisar, niti pročelnik.“¹⁸

Vlast stvara svojevrstnu ovisnost i odvikavanje i suočavanje sa posljedicama zna biti bolno: „Vi ćete žuditi za rukovodećim položajima, a to će biti uzrok kajanja na Sudnjem danu. Dojilja je divna, ali je ona koja odbija od dojenja loša (tj. vlast je ugodna dok se u njoj uživa, a teško je kad je se mora odreći).“¹⁹ Jedan od vrljih ashaba, Ibn Meš'ud, veli: „Nekada čovjek poželi rukovodeći položaj ili uspjeh u trgovini, pa ga se Allah sjeti na sedam nebesa i rekne meleku: „Odvрати to od njega (onemogućujući ga da to postigne), jer ako mu olakšam da to postigne, zbog toga će ući u džehennem.“

15 Hadis zabilježen u mnoštvu zbirki, među kojima i kod Buharija, Muslima, Ebu Davuda i Tirmizija.

16 Bilježi Muslim.

17 Autori šest najpoznatijih zbirki osim Muslima.

18 Bilježi Ebu Davud.

19 Bilježi Buhari.

*Onda taj počne pomišljati koji od komšija ga je omeo i to mu uradio, a sam Allah mu je to onemogućio!*²⁰

6. PRAVEDNOST I VOĐENJE RAČUNA O POTREBAMA PODČINJENIH

I Hadis, kao i Kur'an, insistira na pravednosti vladara kao temeljnoj vrlini, što je slučaj i sa većinom djela iz ovog žanra u muslimanskoj literaturi. Sam Muhammed a.s., kao poglavar zajednice muslimana, svojim postupcima je to i zorno svjedočio. Tako na traženje da nekoj uglednoj ženi oprosti kaznu za krađu, veli da bi tu kaznu primijenio i u slučaju da je krađu počinila njegova kćerka Fatima.²¹ Među sedam kategorija ljudi koji će u Allahov, dž. š., hlad na dan kada drugog hlada ne bude bilo je i „pravedan predvodnik (*imām ādil*).“²² U drugom hadisu veli: „Svako ko bude predvodio deset ljudi ili više, na Sudnji dan će biti doveden u lancima, pa će ga njegova pravednost odvezati ili će ga nepravda ostaviti zavezanog.“²³ Također veli: „Jedan dan pravednog vladara (vlasti) bolji je od 60 godina ibadeta.“²⁴

Rasno, klasno ili bilo koje drugo prijeklo rukovodioca nije presudno, već njegova odanost principima islama: „Ako bi bio postavljen rob da vama rukovodi, a to bude činio u skladu sa Allahovom knjigom, slušajte ga i pokoravajte mu se.“²⁵

20 Bilježi Ebu Davud u *Kitabuz-zuhd*.

21 Bilježe Buhari i Muslim, autori dviju najpoznatijih zbirki.

22 Bilježe Malik, Buhari, Muslim, Tirmizi, Nesa'i, Bejheki, Ibn Hibban.

23 Bezzar i Taberani.

24 Bilježi Bejheki.

25 Bilježi Muslim.

Ahmed, Tirmizi i Hakim sa različitim detaljima navode hadis u kojem Poslanik kaže da će, ako vladar zatvori svoja vrata pred potrebama onih koji ih imaju, Allah pred njim zatvoriti vrata svoje milosti ili nebeska vrata pred njegovim potrebama.

7. LOJALNOST

Ako kod vladara bude nekih negativnosti, treba pokazati strpljenje i ne odvajati se od zajednice: „*Ko kod svoga zapovjednika vidi nešto što mu nije drago, neka se strpi, jer ko se odvoji od zajednice koliko pedalj pa umre, umro je džahilijetskom smrću.*“²⁶ U obzir ne dolazi oružani ustanak, ukoliko je ispunjen osnovni uvjet: „*Najbolji vaši predvodnici su oni koje volite i koji vas vole, koji vas blagosiljaju a i vi njih. A najgori vaši predvodnici su oni koje mrzite a i oni vas mrže, proklinjete ih a i oni vas.*“ Neko reče: „*Božiji poslaniče, hoćemo li se protiv njih dići sabljom?*“ On reče: „*Ne, sve dok među vama obavljaju namaz (klanjaju i vama to omogućavaju). Ako kod svojih vladara vidite nešto što ne volite, mrzite njihova djela, a ne uskraćujte im svoju poslušnost.*“²⁷

One koji vrše određenu rukovodeću funkciju treba savjetovati mudro i taktično: „*Ko želi da savjetuje nekoga na vlasti o nečemu, neka to ne čini javno, već neka ga uzme za ruku i učini to nasamo. Ako prihvati savjet, dobro i jest, ako ne prihvati,*

ovaj je obavio svoju dužnost.“²⁸ Naravno, u tome treba nastojati da se ne ugrozi tuđe dostojanstvo.

U situacijama kada vladar prevrši mjeru u svojim nepravednim postupcima, skrenuti mu pažnju na to i pokušati ga dozvati pameti je posebno hvale vrijedan čin: „*Najbolji džihad je reći istinu pred nepravednim vladarem.*“²⁹

8. IMENOVANJE NA RUKOVODEĆE POLOŽAJE

Onaj ko vrši određenu dužnost treba paziti kakve saradnike sebi bira: „*Ko vrši neku dužnost, a Allah mu želi dobro, dadne mu (da izabere sebi) iskrenog saradnika: ako zaboravi, on ga podsjeti, a ako ne zaboravi, on mu bude na pomoći.*“³⁰ Ako li se, pak, u izboru ne bude rukovodio kvalitetom saradnika, onda se izlaže teškim kvalifikacijama: „*Ko postavi nekoga da rukovodi grupom ljudi, a u njoj bude neko sa kim je Allah zadovoljniji od toga, izdao je Allaha, Njegovog poslanika i sve vjernike!*“³¹

Ovo su, naravno, samo neke od kur'anskih i hadiskih referenci koje se odnose na vlast i vladare, ali se i iz njih može steći barem donekle zaokružena predstava o tome kako islam kroz dva svoja glavna izvora gleda na ova itekako važna životna pitanja.

26 Bilježi Buhari.

27 Bilježi Muslim.

28 Bilježi Ahmed.

29 Bilježe Ahmed, Ibn Madže, Taberani, Bejheki i Nesai.

30 Bilježi Ebu Ja'la El-Mevsili.

31 Bilježi Ebu Ja'la El-Mevsili.

■ GM TUZLA - KARL HEINZ HEMING, NJEMAČKA